

Връщането на Южна Добруджа на България

75 години от сключването на Крайовската спогодба

Цар Борис III

На 7 септември 1940 година е подписана т.нар. Крайовска спогодба – международен договор, одобрен от Великите сили, с който Румъния се задължава да върне на Царство България несправедливо отнетата през 1913 година Южна Добруджа. Именно Крайовската спогодба е причина цар Борис III да бъде наречен от народа си Цар Обединител.

Човек може да прочете какви ли не спекулации по темата – от това, че Южна Добруджа била върната на България от Хитлер до още по-смехотворното твърдение, че сме я били задържали, благодарение на Сталин. Нищо подобно.

Истината е, че цар Борис III не приема „подаръка“ на германския диктатор Хитлер, наредил на Румъния да върне на България Южна Добруджа. Вместо това той изпраща българските дипломати, за да проведат преговори с румънците.

Този блестящ дипломатически акт на

българския цар Борис III завършва с т.нар. Крайовска спогодба между България и Румъния, признат още през 1940 година от Съединените щати, Англия и Русия.

Ето защо на Парижката мирна конференция, както напомня участникът в нея Евгений Силянов, „главата „Граници на България“ се състои от една-единствена лаконична фраза: „Границите на България, посочени на приложената към договора карта, ще бъдат такива, каквито са съществували на 1 януари 1941 година.“

„С това – пише Силянов в статията си „Парижката мирна конференция“*, – се изчерпва добруджанският въпрос. Той не би трябвало

дори да се споменава, освен ако трябваше да се отбележи, че благодарение на разумната политика на цар Борис, България излиза от Втората световна война с една териториална придобивка.“

За тази блестяща дипломатическа победа на цар Борис напомня и офицерът за свръзка Гочо Чакалов в своите спомени:

„Впрочем, немците знаеха, че съм добруджанец. Тази тема често присъстваше в свободните ни разговори. На всички бе известно, че Германия бе принудила Румъния да върне Трансилвания на Унгария и Южна Добруджа на България, но че България бе отказала да приеме такъв „немски подарък“. Те не криеха недоволството си от тази българска „неблагодарност“. За разлика от Унгария, България проведе сравнително дълги преговори с Румъния и получи обратно своите територии на базата на договор, сключен между двете страни. Немците под-

хвърляха упрека, че с този договор България се задължавала да плати на Румъния някакъв дял от разходите за строителството на пристанището в Балчик, както и да признае правото на собственост на румънския кралски двор върху двореца, където се намираще сърцето на кралица Мария. Трябва да си призная, че и на мен тези неща не ми се нравеха. Унгарският регент Хорти предвождаше на бял кон войските си, които ден след ден освобождаваха в тържествен поход румънски области, населени от унгарци. А ние преговаряхме с окупаторите – „мамалигари“, които нямаха никакво право да държат българска земя и бяха фактически принудени да ни я върнат.

Но дойде време, когато разбрах смисъла на всичко, извършено от „Кобурга-военнопредстъпник“.

След подписване на Крайовския договор в 1940 г., по силата на който получихме Южна Добруджа, България запита официално Великите сили, дали признават валидността на този договор. Отговорът беше положителен. И в края на войната унгарците трябваше да върнат на Румъния своите територии с милиони компактно унгарско население, докато Добруджа си остана наша.“**

Възторгът, с който цяла България и особено измъчените под румънска окупация добруджанци приемат този мирен договор, е описан от съвременниците. За някои днешни българи навярно той е трудно разбираем. За наш късмет тази година с помощта на Ротари клуб Самоков, Ротари клуб София Средец и Италианската търговска камара в България излезе допечатка на отдавна изчерпаното издание на спомените на баща и син Чакалови „Такива бяхме“ – книга, в която от първо лице са ни представени неизвестни вълнуващи и драматични страници от неотдашната история на България.

* Вж Евгений Силянов. Парижката мирна конференция.

** Вж Д-р Георги Чакалов. Гочо Чакалов. Такива бяхме. ISBN: 978-954-92833-2-7

Историята на Българево (Гяур Суйчук)

Окупацията на Южна Добруджа от британски военни части през 1918–1919 година

(Текстът е превод на беседата, изнесена от д-р Георги Чакалов на една среща в клуба на Лигата на говорещите английски в София, България, през декември 1948 година).

...В 1913 година обаче съдбата взима страната на Румъния. Докато българската войска е била ангажирана със сражения срещу турците на юг, румънците решават да потърсят компенсация на север. Тази идея намира последователи в няколко европейски страни, които не гледат с добро око на едно постоянно разбирателство между балканските държави. Около края на Балканската война обещават на България излаз на Егейско море, но откъсват и предават на Румъния част от чисто българска територия, равна на 8 хиляди кв. км. и населена с 300 хиляди чисти българи. И това става противно на всякакви съображения от етнически характер.

Ние, българите в Южна Добруджа, усетихме много остро тази принудителна промяна в гражданската ни принадлежност. За нас беше страшно разочарование, когато се завърнахме в домовете си след демобилизацията и намерихме чужденци да се разполагат в нашите градове; беше ни противно да чуваме да се говори на чужд език във всички правителствени институции, да виждаме дори улиците преименувани с румънски имена. Но никога не сме и очаквали, че ще бъдем изправени и пред други несгоди. Никога не можехме да очакваме тези неканени гости още с влизането си на българска територия да турят ръка върху всички наши културни институции: нашите училища и нашите църкви. Във всички градове и села в цяла Добруджа беше забранено да се говори на български на всички публични места, дори и по улиците. Българските учители бяха уволнени и на тяхно място бяха назначени румънци. Цялото църковно имущество беше иззето от румънската държава. Повечето от българските свещеници, и по-специално по-младите, емигрираха заедно със семействата си в пределите на Стара България. Онези, които бяха останали в Добру-

джа, бяха изправени пред избора или да извършват църковната служба на румънски език, какъвто те не владееха, или да бъдат уволнени.

Внасянето и разпространението на всякакъв вид българска литература, вестници и списания беше забранено. Признаваха хората за виновни и ги изпращаха в затвора, само защото са ги видели да четат българска книга, или дори някое старо списание. Явно е имало директива да се извърши много бързо пълна румънизация на цялата област.

Избухването на Първата световна война се посрещна с голяма радост от цялото добруджанско население. В нея те видяха една възможност да отхвърлят чуждото иго. В продължение на трите военни години от 1916 до 1918 година Добруджа се радваше на пълна свобода. Но с приближаването края на войната, нещата започнаха да изглеждат не толкова добре както за България, така и за нейните съюзници. Страната беше окупирана от чуждестранни военни части. Южна Добруджа, включително град Варна, предстоеше да бъдат окупирани от британски войници.

В продължение на 2 или 3 седмици жителите на Каварна, пристанище на Черно море, където работех като участъков лекар, бяха изпаднали в състояние на трескаво очакване. Градовете и селата в тази част на държавата бяха останали без никакви представители на държавната власт, освен един кмет и шепа полицаи, които той беше назначил. Всеки град трябваше да се оправя по свое усмотрение. Но това положение не продължи дълго време. Научихме се наскоро след това, че село след село се окупират от британски военни части и че Каварна трябва да бъде готова да приюти една пехотна дружина и една картечна рота. Трите училищни здания в града, заедно с 5 или 6 частни къщи, бяха приспособени за казарми.

Добруджанците са известни в цялата страна със своята гостоприемност. Те обитават един от най-богатите земеделски райони на Балканите. Десетки жени, натоварени с подноси, на които има опечени пилета или пуйки и огромни погачи, изразяваха своето гостоприемство по този практичен начин. Повечето от тези жени бяха майки,

сестри или съпруги на войници, все още мобилизирани някъде надолу на юг, и тези майки имаха чувството, че сервираят ядене на собствените си момчета или братя, които сега са толкова далеч от дома.

Едва ли има нещо по-трогателно от това да наблюдава човек някоя майка, вперила поглед в своя син – войник, който току-що се е върнал в отпуск и е седнал да яде. Човек добива чувството, че тези млади англичани и шотландци, които се намираха на хиляди мили надалеч от дома си, почувстваха тази майчинска обич и бяха щастливи.

Никой не можеше да предвиди каква ще бъде първата среща между българския селянин и британския войник. Но чрез тези жени ледът беше строшен още от първия миг. Благодарение на Бога, тези добруджанки бяха разрешили проблема. От този момент нататък българинът от Добруджа и британският войник от отвъд морето общуваха помежду си винаги с усмивка на лицата; те се разговаряха с мимика наистина, защото наивният добруджанец от село беше открил, че чужденецът от Британските острови, макар да е с по-високо образование, не говори нито една дума български! След няколко дена ни бяха казали, че трябва да очакваме и друг вид посетители – румънски полицаи и други чиновници. Късно една нощ пристигнаха в Каварна около една рота от стотина полицаи и чиновници, които бяха настанени в хотел. Ако не се ползваха със закрилата на британските войници, тези румънци щяха да бъдат изгонени с камъни от града – такива чувства изпълваха българските селяни по отношение на румънците. В продължение на още няколко дни положението оставаше критично: румънските чиновници и полицаи бяха сбутани в един провинциален хотел, в очакване да бъдат отново въведени в длъжност, каквато са изпълнявали две години преди това. Целият хотел се охраняваше от дузина британски часовои, които трябваше да предотвратят евентуална атака отвън. Накрая хората от Британското главно командване във Варна счетоха, че могат да разрешат това критично положение, като опитат някаква друга модификация. Решиха да оставят Каварна настрана за известно време

и да се опитат да въведат в длъжност румънски служители в някои от селата, разположени непосредствено до града. Бяха се спрели на село Българево, населено с около 4000 жители и разположено източно от Каварна. В онези далечни дни името на това село беше Гяур Сюйчук, което е турската дума за върбата на неверниците, т.е. българите. Повечето от селата в Добруджа носят турски имена, останали от времето на турското присъствие на Балканите. Но сега, когато Южна Добруджа е отново част от българското царство, селото е преименувано на Българево, което трябва да напомня винаги за събитията, които ще ви изложат непосредствено след това въведение.

Една слънчева неделна сутрин през януари 1919 година жителите на Каварна забелязаха, че рота британски пехотинци с две картечници напускат града на път за Българево. Това село е разпръснато върху назъбеното морско крайбрежие на средата между Каварна и фара върху нос Калиакра. Капитан Уудбърн като командир на ротата беше ме помолил предишната вечер да го придружа в тази негова експедиция. Причината беше, че аз бях единственият българин, който можеше да говори английски при всички обстоятелства.

Когато се приближихме към селото, вниманието ни беше привлечено от нещо, прилично на черна лента, която пресичаше пътя между отвесния бряг отдясно и едно възвишение отляво. При приближаването ни към мястото констатирахме, че тази лента представляваше мъже и жени, клекнали на земята в една компактна група. На практика цялото население от около 1000 къщи беше напуснало домовете си, за да предотврати влизането ни в тяхното село. Предната редица от тази плътна маса човешки същества се състоеше от жени и деца, облечени в черно. Те бяха майки, сестри и съпруги на около стотина мъже на възраст между 16 и 60 години, които бяха грабнати набързо и отвлечени от румънската полиция при нейното изтегляне от Добруджа 2 години преди това. След това ги бяха прехвърлили като заложници в концентрационни лагери, изградени в румънската провинция Молдова. В продължение на 2 зими и 1 лято тези мъже бяха намери-

ли смъртта си там като жертви на глад, обикновен и петнист тиф.

Гледката пред нас, тази плътна маса от старци, жени и деца, препречили пътя ни към селото, беше твърде голяма изненада както за капитан Уудбърн, така и за мен. Кметът на селото пристъпи напред и каза на капитана, че цялото население е излязло, за да изрази своята решимост да забрани влизането на каквото и да било румънец в тяхното село по каквато и да било причина. Неговите съселани били готови да посрещнат с радост като гости британските войници и да им задоволят всички техни нужди, колкото и дълго време да престоят те в селото, но никой от Българево нямало да стане отново румънски поданик. Положението изглеждаше извънредно критично. По даден знак от капитана войниците заеха позиция, готови за бойни действия. Като погледнах назад към мястото, където се бяха скупчили групата румънски стражари, забелязах, че те буквално се тресяха от страх. Изглежда им беше напълно ясно, че те са причината за предстоящото стълкновение.

По молба на капитана се опитах да обясня на хората, че този вид демонстрация от тяхна страна е абсолютно неуместна и без каквато и да било полза; че въпросът, дали Добруджа ще бъде върната на България, или предадена на Румъния, няма да бъде разрешаван от нас тука и сега на брега на Черно море, но че за това ще се погрижат държавници по време на мирната конференция в Париж, може би след една година. Обърнах се лично към кмета и още няколко души от групата, които познавах добре, като ги помолих да разрешат на капитана и неговите хора да влязат в селото, за да изпълнят задачата, възложена им от техния комендант в Добрич.

Думите ми нямаха абсолютно никакъв ефект. Един от мъжете ме засече с думите: „Докторе, колко ти платиха, та да говориш с нас по такъв начин?“ Думите на този възрастен селянин ми показаха ясно какво трябва да мисля за създаването на положение. Почувствах се натрапен и усетих, че съм се провалил като миротворец. Помолих капитана да се върне с хората си в Каварна и да влезе във връзка по телефона със своя началник в Добрич, като му обясни действителното

положение и да го помоли за нови инструкции. Капитанът ми отговори, че неговите инструкции са недвусмислени и ясни: той трябва да влезе в село Българево и да въведе там в длъжност румънските полицаи. Освен това, каза той, няма за какво да мисли по въпроса, може ли да се направи каквото и да било, защото за него не оставало нищо друго, освен да се подчини на дадените му заповеди.

Всеки миг положението ставаше все по-критично. У тълпата започнаха да се забелязват признаци на неспокойствие при вида на групата румънски полицаи, които се бяха скрили зад скалите, готови да открият огън по българите.

При това обстоятелство капитанът се приближи до мен и предложи, дали да опитам да придумам събраните селяни да му позволят да влезе в селото само с мен, за да се обади по телефона на своя началник, като му обясни положението и да помоли за допълнителни заповеди. След доста много приказки и увещания, хората от Българево отвориха един достатъчно широк проход, през който нашата кола можеше да премине между тях и да влезе в селото.

Озовахме се в едно напълно обезлюдено село. По улиците или вътре в дворовете не се виждаха нито хора, нито каквито и да било животни. За наш късмет, дежурният в кметството беше още на поста си, така че ни отвори телефонната кабина. Не мина много време, и капитанът влезе във връзка с Добрич. Що се отнася до мен, изпитах огромно облекчение, когато се отпуснах на една скамейка зад капитана и се опитах да събера мислите си след ужасното изпитание, през което бях преминал. Моментите, прекарани при подобни обстоятелства, оставят неизлечим спомен. Дори и до днес все още чувам да звучат думите на капитана, които той изричаше в телефонната слушалка: „Цялото село е излязло и се е изправило срещу нас! (Пауза) Невъзможно е да апелира човек към техния разум! (Пауза) Трябва да са не по-малко от 3000 ... Не мога да стрелям срещу жени и деца!“ След известно време капитанът свали слушалката с облекчена въздишка и се обърна към мен. В очите му светеше радостен триумф: „Докторе, ти печелиш. Твоите хора са днешните

победители. Връщаме се в Каварна веднага по пътя, откъдето сме дошли.“

* * *

Като чуа новината, че походът до Българево не е успял, гражданите на Каварна също така въздъхнаха с облекчение. Но това чувство беше само временно. Всички ние бяхме сигурни, че разрешението на този проблем за сега е само отложено, но не е окончателно. Късно вечерта в селото пристигнаха трима служители от разузнавателната служба, които поискаха да получат пълен доклад за цялото произшествие

На следващия ден капитанът ме уведоми, че въвеждането на румънските полицаи в длъжност в Българево ще бъде възложено на полковник Стюарт, който е командващ полка във Варна и че се очаква след ден или два той да дойде на посещение в Каварна. Съобщих на капитана, че желанието ми е да бъда оставен настрана и да не участвам по-нататък в развитието на този проблем, и то не само поради обстоятелството, че такава дейност не се вписва в моята работа като лекар, но и защото не мога да отделям толкова време от моите лекарски задължения. Не можех да не му кажа, че въвеждането отново във власт на румънски чиновници в Южна Добруджа не ми е по вкуса, а също така нямам никаква склонност или качества за подобна политическа игра. Но както капитанът, така и българските ми приятели настояха, че няма кой да ме замести, и че аз би трябвало да издържа, докато въпросът се реши по един или друг начин.

По обед в сряда, т.е. 3 дни след нашето неудачно пътуване до Българево, в Каварна пристигна полковник Стюарт. Повикаха ме в кабинета на кмета, където капитан Уудбърн ме представи на полковника. Бях помолен преди това да отказвам всякакви професионални разговори извън рамките на града. Случи се така, че бях единственият лекар в Каварна през тази зима, така че обикновената ми лекарска практика се разпростря и върху някои от съседните села около Каварна. Една много тежка инфлуенца, водеща началото си от Испания, се беше разпространила по цяла Европа, като сееше ужас и паника сред населението, чиито жизнени сили бяха намалели поради военните ограничения.

Семейството на Георги и Неда Чакалови. В скута на Георги Чакалов е внукът му Георги Шопов. Отляво надясно: Мария Шопова, дъщеря на Георги Чакалов, съпругът ѝ Крум Шопов, съдия (репресиран и доведен до самоубийство от комунистите). Зад Георги Чакалов са двамата му сина Никола (с мустаците) и Гочо.

Площадът пред общината беше претъпкан с хора от цялата околия, които очакваха с трепет да видят как ще се развият събитията, за да могат да осведомят за тях близките си у дома. Случаят с Българево по това време вече се считаше като лакмусов тест за това, каква ще бъде политическата съдба на хората от Южна Добруджа. Капитан Уудбърн в предварителен разговор ме беше осведомил, че макар полковник Стюарт в момента да е с военен чин, в цивилния живот той е член на Камарата на общините в Лондон и че каквото и решение да вземе във връзка с този инцидент, на него щяло да се погледне благоприятно в британските правителствени среди. Сега мога добре да си спомня, че няколко месеца след тези събития вестник „Лондон Таймс“ помести съобщение, в което се казваше, че полковник Стюарт е направил официално запитване до сър Едуард Грей в Камарата на общините за това, как е възможно да се предаде един чисто български град като Каварна на румънците, след като било общоизвестно, че не само никакъв румънец не живее там, но че даже в каварненските гробища няма нито един единствен паметник с румънски надпис. Това съобщение, идващо от такъв достоверен източник, какъвто е вестник „Таймс“, ми откри целта на посещенията, които бяхме направили с полковник Стюарт в гробищата, когато той много внимателно проучваше надписите върху паметниците. Тогавашното ми впечатление от него

беше, че имам работа със специалист по антични надписи, защото нямах никаква представа, че посещението му в гробищата има политически мотив. Няколко години по-късно покойният български цар Борис направи едно полуофициално посещение на Лондон, на което полковник Стюарт беше измежду поканените гости на приема, устроен в чест на нашия цар от председателя на балканския комитет сър Едуард Боил.

След тези няколко отклонения нека се върнем отново към общинското здание на Каварна и да продължим да проследяваме нашата история. Полковникът и аз бяхме останали сами в кабинета на кмета, който се намираще на втория етаж, докато долу, на площада, тълпата ставаше все по-многолюдна и все по-настойчива да разбере какъв е изходът от нашия разговор.

Не бяхме говорили много дълго, преди аз да разбера, че представите на полковник Стюарт за положението бяха доста повърхностни и нямаха нищо общо с истинското положение на нещата. Той не мислел, осведоми ме той, че всички хора са толкова недоволни от румънската окупация, защото такава отношение може да се създаде само от агенти на българското правителство. Стана ми много ясно, че той въобще не иска да се съобразява с надеждите на добруджанци за бъдещето на техния край. У мен се надигна желание да изясня на полковника някои подробности, особено що се отнася до специалистите

български агенти, защото такива въобще не съществуват. Всеки българин, който е преминал през румънско господство от 1913 година насам, се е превърнал фактически в български агент. И ако господин полковникът наистина желае да се запознае с положението от позицията на хората, изпаднали под чуждо владичество, аз съм готов да го осведомя абсолютно достоверно. В действителност, казах аз, може би у мен има известна доза пристрастие, защото съм българин, обаче съм честен и обичам истината, но преди всичко в никакъв случай не съм „агент“ в политическия смисъл на това определение.

Неговото поведение се промени незабавно. Той ми отвори кутията си с пури и ми предложи една. „Да“, каза той, „говорете, докторе, говорете колкото дълго обичате. Имам достатъчно време. Хората долу могат да почакаат.“

Не дочаках да ми повтори думите си. Започнах да му изброявам много примери на румънското лошо управление. Можех да му кажа твърде много факти, защото аз само преди кратко време се бях завърнал от един концентрационен лагер в Молдова. Полковникът ме заслуша много внимателно. Много скоро той извади от джоба си писалка и започна да си взима бележки. Едно от нещата, които му направиха най-дълбоко впечатление, беше моят разказ за ангарията, равностойна на робски труд, която румънските чиновници бяха наложили на българските селяни. Такава практика е била обичайна по време на средните векове. Като пример му изтъкнах случая със селяните от въпросното село Българево. „Ако бяхте тука преди 2 години“, казах аз, „щяхте да видите от този прозорец стотици каруци всеки ден, натоварени с пясък от брега долу, да се карат през Българево до нос Калиакра, на разстояние между 10 до 20 км в зависимост от мястото, където трябва да се разтовари въпросният пясък. Заповедта беше издадена през юли, когато е най-усилното време за селяните да съберат реколтата, от която зависи тяхното препитание. Тя не търпеше обаче отлагане, защото шосето до Калиакра беше в твърде лошо състояние, а румънският крал и кралицата възнамеряваха да направят официално посещение на това

място през есента. Хората се оплакваха, но пред глухи уши. Една делегация отиде до Добрич, за да помоли префекта да отложи тази принудителна работа поне за месец или два, докато сеяните приключат с полската си работа. Префектът обаче съобщил на делегатите, че заповедите се издават, за да бъдат изпълнявани, а че задължението на селяните било да си мълчат и да се подчиняват.“

Разговорът ни продължи повече от час. Полковникът беше се превърнал в слух и през цялото време на нашия разговор си взимаше бележки. Накрая ме помоли да му помогна да достигне до някакво задоволително споразумение с делегацията от Българево, която беше пристигнала в Каварна, за да се срещне с него същия следобед. Тази делегация се състоеше от 8 души, все груби и небръснати селяни. Предвождаше я вече познатият ни кмет. Когато влязоха в стаята, където се намираше полковникът, той ме помоли да им изразя неговото недоволство от начина, по който жителите на Българево са посрещнали неговите войници от британската армия предната неделя. След това той каза, че ще им прочете една писмена заповед, която е адресирана към жителите на селото и че всеки, който не се съобрази с тази заповед, ще бъде признат за виновен и съответно наказан.

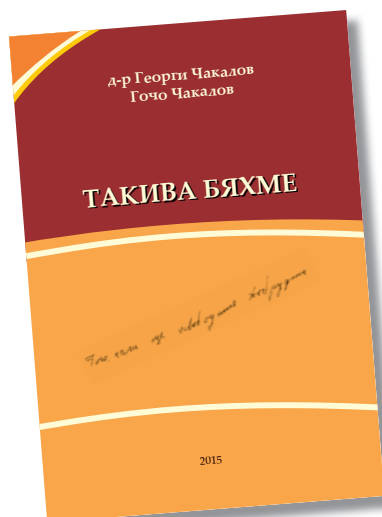
Капитанът продиктува първата част на тази заповед и аз я преведох на български. Съдържанието ѝ беше приблизително следното: „Утре, четвъртък, между 9 часа сутринта и 1 часа по обед, всички жители на Българево, млади и стари, мъже и жени, трябва да останат абсолютно през цялото време в своите домове, под страх, че в противен случай ще бъдат наказани с разстрел.“ Аз преведох заповедта на български и я прочетох на хората.

Полковникът ме помоли да им я прочета още един път. След кратка пауза, в която хората шепнешком се договаряха за нещо, кметът излезе пред тях и заяви, че няма да му бъде възможно да изпълни тази заповед, защото неговите съселани ще го линчуват. Полковник Стюарт добави, че тази заповед излиза от него в качеството му на човек, упълномощен с военна власт, и че тази заповед не може да не се изпълни.

Положението ставаше извънредно сериозно. Полковникът настояваше за изпълнение на неговата заповед, а хората продължаваха да се съветват помежду си шепнешком. След дълъг период на увещания помежду им, кметът отново направи крачка напред и поиска от мен да превода на полковника тяхното решение: Те желаеха да им се даде срок от 3 дни, в които да могат да се придвижат някъде на юг в България заедно със своите каруци, добитък и всякакво движимо имущество. Това било тяхното окончателно решение, защото по никакъв начин те нямало да приемат робство под румънска власт.

За полковника това изявление беше неочаквана изненада. Той поиска да му обясня, дали е чул добре, дали аз мисля, че те са в състояние да изпълнят своето решение, или има някаква вероятност това да е само известна маневра от тяхна страна за печелене на време. Казах на полковника, че доколкото ги познавам, те наистина имат намерение да изпълнят своето решение. Видели са достатъчно от румънското бездарно управление, поради което биха предпочели, дори с цената на крайна мизерия, да живеят в България, отколкото да се подхвърлят отново на онзи вид робство, което са изпитали няколко години преди това.

Полковникът се замисли дълбоко. Проличаваше, как отношението му към хората от Българево се променя. Обърна се към мен с думите: „Махнете тази моя заповед засега, докторе, махнете я! Кажете на хората да се върнат по домовете си и да продължават своята ежедневна работа. Кажете им освен това, че от днес нататък никой британски войник няма да ги обезпокои по какъвто и да било начин. Кажете им го точно така, моля ви, и ... Кажете им, че сега могат да си тръгнат

с моите най-добри пожелания!“ Когато им преведох всичко, което ми беше казал на английски полковникът, хората останаха като поразени от гръм. Те просто не смееха да повярват на моите думи. Един миг никой от тях като че ли не можеше да схване пълното значение на онова, което им казвах. Самият аз усетих как по гърба ми пролазват тръпки. Кметът и останалите му другари от Българево се втурнаха към полковника, започнаха да се ръкуват с него, след което излязоха от стаята, затопуркаха надолу по стълбите към улицата, където ги очакваше една тълпа от най-малко 1000 души, които искаха да научат резултатите от тази среща и да разнесат новината из цяла Добруджа. Чухме отдолу един вик, излязъл от хиляди гърла на хора, чиито чувства са били подложени на изпитание в продължение на дни и седмици. След това, като по общ знак и без някой да ги дирижира, всички започнаха да пеят онази песен, наречена добруджанската Марсилеза, при която никое сърце не можеше да не потръпне от възнеение: „О, Добруджански край, ти наш си земен рай“ и т.н.

През тази вечер старинният град Каварна беше пълен с весели хора. Всички бяха в приповдигнато настроение. Достоепният възрастен доайен на града Захари Холевич, светла му памет, ни покани на вечеря в дома си. Няколко британски офицери, начело с полковника, присъстваха на нея. Нямаше никакви тостове или речи – времето не беше за приказки – но всеки изпитваше чувство на облекчение и надежда, както и на упование в бъдещето. Първото стълкновение беше преминало, и то беше в наша полза.

Полковник Стюарт и неговият щаб посетиха на другия ден Българево. Отново цялото население беше излязло извън селото, но този път, за да го поздрави, също така нямаше черни забрадки. В негова чест се завихриха кръшни хора. Съобразно местния обичай, много жени го отрупаха с дарове: бродирани кърпи, дантелени кърпички, престилки и други подобни, но за тяхно разочарование той не прие нито един от предлаганите му дарове.

Впоследствие стана ясно, че британ-

ските военни власти бяха изтълкували временната окупация на Добруджа под позиция на ненамеса в местното самоуправление. С други думи, според тях църквите, училищата, социалните и спортните организации бяха институции от местен характер и трябваше да принадлежат на народа, а не на държавата. Що се отнася до назначаването на румънска полиция, становището на англичаните беше, че българските полицаи са достатъчни, докато мирната конференция в Париж каже окончателната си дума.

Обаче това положение на нещата не можа да просъществува много дълго време. Не трябва да забравяме, че върховното командване на Обединените сили на Балканите беше поверено в ръцете на французите, а те винаги са взимали открито страната на румънците. Затова те настояваха за пълна окупация на Добруджа, още преди решенията от Парижката мирна конференция. Не ни е известно какви дискусии са се водили между Лойд Джордж и Клемансо, но ето какво се случи на нас в Добруджа: Сигурно сте чували българската поговорка: „Когато атовете се ритат, магаретата страдат“. И точно същото се случи и с нас. Дипломатите в Лондон и Париж много лесно изгладиха своите различия, но имаше нужда от някакъв козел отпущения. За такъв бяха нарочени полковник Стюарт и капитан Уудбърн, които получиха призовка да се явят в Солун пред френски военен съд. Научихме след това, че са били подведени под отговорност заради неизпълнение на заповеди, но накрая са били оправдани.

Докторът, взел активно участие в тази борба за свобода, беше обаче арестуван от румънската полиция. Но още същата нощ той беше освободен от малка група български патриоти, които с риск да загубят собствения си живот, го придружиха тайно през

Барелеф на д-р Чалаков в „МБАЛ-Самоков“

границата до старите предели на България. Той беше принуден да изостави една доходна лекарска практика, а извън нея – своя дом, покъщнина, и най-вече една отлична библиотека с английски книги, защото цялото негово имущество беше конфискувано. Съпругата му и три деца, от които най-голямото на 7 години, бяха задържани като заложници. Румънските власти отказваха да им дадат разрешение да емигрират в България. Ето защо те трябваше отново да прибегнат до услугите на професионални контрабандисти и през почти непроходими горски пътища да стигнат до България. Като последно „Сбогом“ граничните румънски власти изстреляха един откос куршуми по тях, но никой не пострада.

Преди 8 години Добруджа беше върната отново на България след преки преговори между двете съседни държави. Наскоро след това моите деца, вече на приличната възраст на млади хора, посетиха своя роден град и станаха свидетели на радостта, която хората изпитваха след тяхното освобождение.

Така завърши историята на Българево.

Материалите подготви
Даниела Горчева

Георги Чакалов

е роден на 20.04.1867 г. в гр.Самоков. Завършва Американския колеж. През 1887 г. постъпва във Филаделфийския медицински университет. Той е един от първите българи, завършили висше образование в САЩ. В Америка живее 11 години. По време на изложението през 1893 г. в Чикаго, се запознава и сприятелява с Алеко Константинов и е негов гид в Америка. Младият самоковец се познава добре и с бъдещия президент на САЩ – Теодор Рузвелт. Чакалов се връща в родината си, за да вземе участие в Балканската война. Работи като лекар в Каварна (1910г.) и във Варна (1919г.). Умира в София през 1967 г.